

Értelmiség és szakszerűség

A mai magyar helyzet

Az értelmiség helyzete a magyar demokrácia indulása óta meglehetősen félszegen alakult. A magyar demokrácia, különösen annak harcoss baloldala, a magyar úri-középosztályi értelmiséggel, mint *társadalmi* csoporttal szemben nagyfokú bizalmatlanságot jelentett be: szemére hányta és hányja a feudalizmus, a reakció s egyáltalán a mindenkori politikai hatalom szolgálalkú kiszolgálását, a reakció és a fasizmus ideológiáinak teljes vagy részleges elfogadását, nacionalizmusának szűk voltát s ugyanakkor az igazi nemzeti érdekek felismerésében való bizonytalanságát, a néppel és a többi dolgozó réteggel való szolidaritásának hiányát és a magyar demokráciával való bizalmatlan vagy ellenséges beállítást. Ennek megfelelően a demokráciának az a programja, hogy az iskoláztatási lehetőségek teljes kiépítése révén parasztok és munkások gyermekeiből új, népi és néppel szolidáris értelmiséget neveljen; ezenfelül is tehetséges parasztokat és munkásokat minél nagyobb számban átképezzen értelmiségi feladatkörök ellátására, s minél szélesebb körben áttörje azokat a korlátokat, melyeket az értelmiségi pályák elérése tekintetében az egyetemi diploma jelentett. Ennek a törekvésnek a jegyében a legkülönbözőbb új intézmények és tanfolyamok létesültek, melyek részben az iskoláztatás rendes útjára való rájutást könnyítik meg, részben ettől teljesen függetlenül adnak többkevesebb képesítő hatállyal bíró diplomákat. A létszámcsökkentési akció is gyakran állítódott be úgy, vagy tünt fel úgy, mint aminek legfőbb célja a régi, romlott közalkalmazotti réteg megritkítása s az újak számára való helycsinálás.

Egyidejűleg azonban a demokrácia politikai tényezői, s közöttük a demokrácia legharcosabb baloldala is, állandó és ismétlődő felhívásokkal és biztatásokkal fordulnak az értelmiség, különösen annak szakmailag legkiválóbb műszaki, orvosi, pedagógiai stb. munkásai felé, hogy tegyenek hitet a demokrácia mellett s vállaljanak részt a demokrácia közéletében és pártjaiban folyó munkából. Mindezek a felhívások versenyt hivatkoznak arra, hogy mi mindent tettek, tesznek és fognak tenni a dolgozó és haladó értelmiség érdekében.

A magyar értelmiség, mint társadalmi csoport, minderre úgy reagál, hogy nagyjából — egy kis, politikailag tudatos és nevezett rész kivételével — megreked a demokráciával, különösen annak baloldalával szemben való bizalmatlanság, megriadtság és

ellenségesség állapotában. A magyar demokrácia eddigi megnyilvánulásait és intézkedéseit együttvéve úgy ítéli meg, hogy azok egészben a kommunisták akaratának az érvényesülését jelentik s végsőleg az *értelmiség*, illetőleg a *nadrágosok*, pontosabban a *középosztály* vagy ami ezzel egyértelmű, az *úriemberek* teljes kiirtására, vagy legalább is nyomorba döntésére és fizikai munkára való szorítására irányuló tervszerű kommunista akció első szakaszát képezik; a biztatások és kecsegtetések pedig a gyanú elosztatására szolgáló ravasz taktikához tartoznak. Hasonló alapon adódik a középosztályi eredetű értelmiségi ifjúságnak is egy olyan közhangulata, hogy ha a dolgok így maradnak, akkor nincs sok remény arra, hogy az értelmiségi pályákon előnyös vagy akárcsak egyenlő feltételek mellett elhelyezkedhessenek.

Mindezek a kérdések a köztudatban szorosan összekapcsolódnak a *szakszerűség* problémájával. Az értelmiségnek, mint társadalmi csoportnak a fentiekben leírt riadalma párhuzamosan hat azzal a meghökkenéssel, amit a politikai és pártszempontoknak szakkérdésekben való túlnyomó és túlzott érvényesítése minden szakemberben joggal kivált. Valahogy úgy képzelik, hogy a politikai szempont elburjánzása és a szakemberek mellőzése egyugyanazon tudatos politikai célkitűzésnek felel meg, amely a szakképzett, de nem baloldali értelmiségi helyeket minél gyorsabban szakképzetlen, de radikális elemekkel akarja betölteni. Ennek megfelelően viszont a baloldal, főleg a kommunisták, ha a szakszerűség sérelmeit hallják emlegetni, azonnal a reakcióval szemben helyezkednek harci készenlétbe, mert úgy tudják, hogy a szakszerűségre való hivatkozás gyakorlatilag a régi úri-középosztályi értelmiség önvédelmét vagy régi pozíciójának a visszaszerzését akarja jelenteni.

Ha ezt a sok és összefüggéstelen elképzelést tisztázni akarjuk, akkor a legelső az, hogy a szakszerű, értelmiségi feladatköröket ellátó *társadalmi csoport* kérdését próbáljuk elválasztani magának a *szakszerű feladatkörnek* a kérdéseitől. Ezt az elválasztást mindjárt el is kezdhetjük azzal a felismeréssel, hogy a ma nálunk folyó vitában a hangsúly nyilvánvalóan nem a szakszerűség kérdésein magán, hanem az értelmiségi funkciókat ellátó társadalmi csoport helyzetén van. A szőnyegen levő szembeállításokban jellemző módon sohasem egyik vagy másik szakma belső, szakmai kérdései körül folyik a vita, hanem mindig állások és pedig értelmiségi állások betöltéséről, s embereknek erre vagy arra az állásra való hivatottságáról vagy kvalifikátlanságáról. Nem az érződik az idevágó vitákon, hogy egy olyan társadalom vitázik, mely szenvedélyesen érdeklődik a földművelés, az ipar, a kereskedelem szakmai kérdései, s nem kevésbé szenvedélyesen az igazgatás vagy az értelmiségi alkotás szakmai kérdései iránt és tudni akarja, hogy ez vagy az az eljárás, tevékenység, vagy terv megfelel-e a szóbalévő szakma belső törvényeinek. Hanem egy olyan társadalom vitázik, amelyben emberek, pártok és osztályok között heves pozícióharc folyik és ebben a pozícióharcban lényeges és döntő *tegyver* egyrészt a szakszerűségre való *hivatkozás*, másrészt az a *gyanakvás*, mely ezt a hivat-

kozást fogadja. A szakszerűségről pedig eddig úgy tudtuk, hogy pontosan olyan valami, amely a dolgok ilyenfajta szemléletét természeténél fogva nem tűri. Érdemes tehát mélyére nézni, mi a szakszerűség és mi az a szakszerűség, amiről nálunk szó van.

A magyar értelmiség történeti kialakulása

A szakszerűség a maga legfejlettebb és legtermékenyebb formáiban jellegzetesen európai jelenség. Szakmai elmélyedés, szakmai kifinomodás, szakmai differenciálódás természetesen kialakulhat és ki is alakult a legkülönbözőbb kultúrkörökben. Azonban különlegesen európai teljesítmény a szakmai szempontnak az az egészen nagyméretű *társadalomszervező* jelentősége, amely a földhöz, iparhoz, munkakörhöz való érzelmi és szakszerű ragaszkodásban, a céhrendszer és a nyugateurópai polgárság kialakulásában, a különálló és a hatalommal szemben nem pusztá szolgai viszonyban álló értelmiségi réteg kifejlődésében, legújabban a szakszervezetek gazdasági, társadalmi és politikai szerepében jut kifejezésre. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy széles társadalmi csoportok léteznek és hatalmas társadalmi erők működnek, amelyeknek belső erőviszonyait nem kizárólag, sőt nem is elsősorban születésrendi, hatalmi és vagyoni szempontok szabják meg, hanem döntően, esetleg túlnyomó részben egy szakma belső törvényei s az embernek és munkájának ebből származó rangja.

A modern történettudomány megállapította, hogy ez a fajta elmélyültebb társadalomszervezet, amelyik többek között fejlettebb földművelést és kevésbé rideg úr-jobbági viszonyokat is jelentett, nyugatról keletre csökkenő erővel érvényesült s többek között Magyarország is egyike volt azoknak az országoknak, amelyben sokáig nagy erővel küzdöttek egymással a szakszerűbb, elmélyültebb és ridegebb, hatalmaskodóbb társadalomszervezeti formák. A XVI. századtól kezdve, a földesúri hatalom felülkerekedésével, a Dózsa-forradalom leverésével és a királyi hatalom külföldre kerülésével Magyarország meglehetősen beleszorult a ridegebb keleti társadalomfejlődés formájába, ami a jobbági állapot elromlásával, a polgárság elsorvadásával és az önálló értelmiségi réteg fejlődésének az elakadásával járt. Ekkor alakult ki Magyarországon az a werbőcziánus jogi kultúrájú igazgatási értelmiségi réteg, amely valójában a nemesség társadalmi-hatalmi szerkezetének volt a merő függvénye, s társadalmi öntudatát elsősorban nem a maga értelmiségi szerepe, hanem nemes volta vagy a nemességgel való kapcsolata adta meg.

Ezzel szemben hátrábbszorítva, de megszakítatlan folytonosságban tovább éltek Magyarországon azok az európai értelmű erőfeszítések, melyek az értelmiség nagyobb önállósodása, szakmai öntörvényűségének és szereptudatának a kiépülése irányában dolgoztak, legfőképpen a papok, iskolamesterek és a városi igazgatás körében. A magyar reformkorban a magyar értelmiség két részének, az értelmiségi foglalkozást űző köznemeseknek és a polgár- és jobbágiakból lett honorácioroknak a széles körben való összeolvadása kezdődött meg. Ez az összeolvadás egészen 1848-ig olyan fel-

tételek mellett folyt, amelyben az értelmiségi öntudat erősebbnek mutatkozott a nemesi öntudatnál. Az egész folyamat oly irányban haladt, hogy magában foglalta azt a reményt és azt a lehetőséget, hogy az egész magyar társadalomnak és vele az értelmiségi szakszerűségnek a fejlődése is ismét reá tud kanyarodni a szabad európai fejlődés útjára. A szabadságharc bukása, a köznemesség és a nemzeti értelmiség legjobbjainak szétszóródása, a nemzeti értelmiség öntudatának és önbizalmának a megtörése ezt az egész folyamatot megakasztották. Amikor a kiegyezés az önálló magyar államvezetést és igazgatást bizonyos körön belül újból lehetségessé tette, akkorára már ez a magában is szűkreszabott lehetőség egy társadalmilag és gazdaságilag defenzívába szorult köznemességet, s egy megriadt és a hatalommal kiegyezni kész értelmiségi réteget talált. A köznemesség és nem-nemes honorácior réteg összeolvadása folyt tovább, de ez az összeolvadás immár a nemesi öntudat túlsúlyának a jegyében történt, amit sok más dolgon kívül is a legjobban mutat egy felületinek látszó, de mégis jellemző tünet: az új réteg új neve *úriember*. Különösen nagy és súlyos kihatású lökést adott az ilyenirányú fejlődésnek az, hogy a XIX. század utolsó negyedében az elszegényedett köznemesség tömegesen elfoglalta a vármegyei és egyéb hivatalok értelmiségi igazgatási funkcióit. Ezzel azonban nem alakult át saját maga igazgatási értelmiséggé, hanem inkább az egész igazgatási értelmiségi rétegen belül túlsúlyra juttatta a nemesi öntudatot és a társadalmi hatalmi helyzet fenntartására irányuló törekvést az értelmiségi szereptudat felett.

Külsőleg ez kevésbé volt látható, mert az új úri-értelmiségi réteg szelekciója iskolai végzettségen, diplomán alapult: a modern követelmények nem engedték meg, hogy egy értelmiségi szerepet betöltő réteg nyíltan és formailag is születésrendi és társadalmi szelekció alapján válogatódjék ki. Ha azonban már nem lehetett az úri-nemesi kiválogatási szempontot minősítési kellékké tenni, úgy nem volt más hátra, mint az értelmiségi szelekciót meghatározó iskolarendszert hozzáhajlítani; mondhatjuk nyugodtan, hozzákorumpálni a nyíltan fel nem lépő, de a valóságban teljes erőben lévő úri-nemesi társadalmi kiválasztás szükségleteihez. Ennek a törekvésnek a nyomása alatt váltak a magyar iskolatípusok egy-egy társadalmi osztály megfelelőivé s ezért fejlesztette ki a magyar iskoláztatási rendszer, pontosabban a magyar iskoláztatási gyakorlat azt a két intézményt, amin keresztül egy merőben társadalmi, a szakszerű elmélyedéstől és értelmi képességektől nagyjában független kiválasztás az iskolai kiválasztás formáját vehette fel: a *kegyelem. érettségi* és a *mezei jogászat* intézményeit. Ezen a két intézményen keresztül mindenki, aki társadalmi adottságai szerint úriember volt, vagy szilárdul feltette magában, hogy azzá válik, az értelmiségi szerepkörbe és a szakmába való elmélyedés nélkül megszerezhetette azt a formai kelléket, a diplomát, amivel az úriemberek nagyobb részét tápláló értelmiségi munkakörökbe bejuthatott. Hogy az egész építmény valóságos értelme és célja mi volt, az klasszikusan kiderül egy öreg bírósági titkár — kitűnő úriember és annál rosszabb hivatalnok — általam személyesen hallott őszinte kifaka-

dásában: „A fene egye meg azt a parasztot, aki kitalálta, hogy egy úriembernek diplomát kelljen szereznie ahhoz, hogy megélhessen“.

Ez a fajta úriember-értelmiség a társadalom többi szakszerű munkát végző részétől, a szakszerű iparostól, a tanult szakmunkástól, a haladott földművestől teljesen elkülönülve élte a maga életét, ellentétben a nyugateurópai értelmiségtől, mely- bármilyen sokféle kapcsolatba lépett is a társadalom hatalmi szervezetével, nem vész-fette el kapcsolatát a társadalom többi szakszerű munkát végző rétegeivel s azok társadalmi fejlődésével és mozgalmaival. Így érte-ézt a magyar úriember-értelmiséget óriási megrázkódtatásként az 1919. évi proletárforradalom. Csak egy olyan réteg, amely a munkásság társadalmi fejlődésével és problémáival szemben tökéletes ismeretlenségben élt, volt képes a proletárforradalmat egészen egyszerűen az Isten és haza ellen törő zsidók összeesküvésének felfogni és így megmagyarázni próbálni. Ebből a megrázkódtatásból született meg többek között az ellenforradalom s az a szerep, melyet ebben az ellenforradalomban a magyar értelmiség vitt. Az azonos félelmekben élő polgári elemekkel való összekapcsolódást fejezi ki az úriember új neve: *keresztény középosztály*. Ennek az osztálynak a polgári és értelmiségi, vagyis nyugateurópai vonásaira s az e vonásokban rejlő értékekre azután szívesen hivatkozik az alapszerkezetében ridegen feudális, az úr-jobbágyi viszonyt minden vonalon helyreállító ellenforradalmi kormányzat. A társadalom mind nagyobb mértékű elbürokratizálódását is a keresztény középosztály megerősítésével kapcsolják össze. Ez a folyamat annyira megy, hogy a harmincas-negyvenes években ennek a nagyobb részt hivatalnoki középosztálynak a kezében vannak gyakorlatilag az összes kulcspozíciók s a magyar társadalom legnagyobb hatalmassága lehetne, ha volna ehhez *saját* öntudata. Ez azonban nincsen: éppen a társadalmilag legirányadóbb részben, az igazgatási szerepkörben kevésbé kulcspozíciót betöltő értelmiségi szerepkörökben, tanároknál, tanítóknál, orvosi, műszaki, számvevőségi munkakörben érvényesült komoly erővel a szakma rangsora. Sohasem hallottunk arról, hogy bármelyik minisztérium „kiutálta” volna a maga köréből a soronkívül előlépő tudatlan úrifiúkat, pedig egy szakma *szakszerű* értékrendszere és belső öntudata ott kezdődik, ahol ilyenre képes. A magyar társadalom egészben lojális maradt a társadalom igazi nagy rangörző rétegeihez, ami lehetetlenné tette számára, hogy akár egyes esetben, akár általánosságban szembeforduljon a társadalmat mindenáron konzerváló *nagybirtok* és a társadalmat mindenáron konszolidáló *nagytőke* hatalmaival.

1944–45-ben ez a réteg újabb megrázkódtatásokon ment keresztül. Először szembekerült azzal a ténnyel, hogy az a társadalmi felfogás, az a kormányzási mód és az a politika, melyet a középosztályi szempontból oly előzékeny ellenforradalom folytatott, teljes és tökéletes csődöt mondott. Azután szembekerült ez az értelmiségi középosztály a nélküle és közreműködése nélkül megszületett új demokrácia születési nehézségeinek az összes tüneteivel és azzal a bizalmatlansággal, melyet előljárójában leírtunk. Védekezésül magasra emelte a szakszerűség ellefedett zászlaját, s felvette az ennek megfelelő új nevet, a *szakszerű értelmiség* nevét.

A magyar értelmiség mai politikai és társadalmi tudata

Az elnevezés síkján tehát immár levetettünk minden úri salangot; kérdés, hogy ez a valóságban is megtörtént-e? Félő, hogy csak igen kis mértékben. A társadalmi elhelyezkedés síkján szakszerű értelmiség ma is annyi, mint keresztény középosztály, keresztény középosztály annyi mint úriember, úriember pedig annyi mint nemes ember. Bármennyire is lecsökkent a valóságban ebben a rétegben a nemes származásúak száma, bármennyire is elproletarizálódott, pontosabban elkispolgáriasodott ez az egész réteg, az a mód, ahogy a maga társadalmi helyzetét és társadalmi igényeit föl fogja, nem a szakszerű értelmiségé, hanem a kiváltságosoké. Az értelmiségi réteg mai legkeservesebb sérelmei jellegzetesen a helyét veszített *úr* sérelmei: a cselédek tiszteletlenek, a házmesterné beszüntette a kezécsókolomot, egyes szakmunkásoknak nagyobb a fizetése, mint a diplomás közalkalmazottnak stb. A nagybirtokos és nagykapitalista jövedelme ellenben nem ilyen mélyen átértzett sérelem. Mindez azért lehet így, mert a magyar úri-középosztályi értelmiség nem a tanult földművest, a remekelő kézművest, a kiváló szakmunkást érzi legközelebbi rokonának, hanem az *úr*nak azt a változatos skáláját, amely a vidéki földbirtokoson kezdődik, az úri szélhámoson végződik s magában foglal mindenkit, aki életét és helyét a világban egy végsőleg születésrendi eredetű társadalmi *rangra* alapozza, nem pedig a maga személyes, szakmai teljesítményére.

Hogy ez így van, azt jól tudja valójában mindenki, urak és úrelleneseik egyaránt. Ennek megfelelően mindenki továbbra is azonos értelmű szavakként használja az úriember, a középosztály és az értelmiség kifejezéseit, akár jó, akár rossz értelmet ad is nekik. Ha valaki dicséri a szakszerű értelmiséget, akkor azonnal az úri-középosztály könyveli el magának a dicséretet, ha pedig valaki egy rossz szót szól az úri-középosztályra, akkor azt az értelmiségi is azonnal magáráveszi. Semmi sem jellemzőbb erre, mint az, hogy hogyan reagált ez a réteg egy nyilatkozatra, mely a *középosztály* felszámolásáról beszélt: s utána hetekig egészen természetesen mindenki, beleértve a szakszerűség védelmére felsorakozott viclapot is, azt kérdezte, hogy vajjon miért akarja az illető az *értelmiséget* kiírtani. Semmi sem árulóbb, mint ez az összetévesztés, mely alig volna elképzelhető akár Franciaországban, akár a Szovjetunióban. Mert ezekben az országokban úriember alatt elsősorban nemesét értenének, középosztály alatt elsősorban középvagyonú polgárt, értelmiségi alatt azonban különleges szerepkört betöltő embereket, akiknek akár kiváltságos, akár közepes, akár alacsony az életvitele, helyüket elsősorban az értelmiségi szerepkör határozza meg. Az *úr* hűbéri-rendi jelenség, a *középosztály* kapitalista-osztály-társadalmi jelenség, az *értelmiség* örök emberi szerep. Az úri réteg és a középosztály „felszámolása” természetes és elkerülhetetlen: egy demokratizált iskolarendszer, mely a magas képzést minden rétegű arravalók számára reális lehetőséggé teszi, viszont mindenféle születésű tehetségtelenek elől elzárja, már magában is a mai értelemben vett értelmiségi *középosztály* felszámolása felé visz,

ellenben mindez semmit nem változtat az értelmiségi feladatkörök jelentőségén. Józan ésszel nehéz megérteni, mire jó egy abszolút értékű társadalmi szerepkör birtokában kétséges és letűnően lévő társadalmi ranghelyekhez ragaszkodni. Ehhez ismerni kell azt, a mély értékelési zavart, mely nemcsak a magyar értelmiséget, hanem az egész magyar társadalmat át- meg áthatja; mely arra indítja az embereket, hogy túlértékeljék a legsilányabb adminisztratív álmunkát csak azért, mert *íróasztal* mellett folyik, s azt higyjék, hogy a sívár, pecsétes íróasztalok valami rejtelmes átvitel folytán a nemesi kuria és a négylovas hintó varázs-szellemait tartják fogva: egyet kopogunk az íróasztalon s a várakozó felek a jobbágyi alázat mozdulataival állanak glédába s várják prancsoló szavunkat. Ez az egész uraság-idéző varázslat azonban immár teljesen üres öncsalás és fásasztó teher: olyanok vagyunk vele, mint a régi kastélyok kísértetei, melyeknek csak egy megváltó ige vagy pár csepp szenteltvíz kellene ahhoz, hogy ne legyenek kénytelenek kísérteti és láthatóan is felvegyék a többszázéves kornak azt az állapotát, ami a kísértetjárás mögötti *valódi* állapotuk.

Csakis ezek a történeti előzmények magyarázzák azt a fonák helyzetet, melybe a demokrácia indulásánál a „szakszerűség“ ügye került. Az igazi szakszerűséggel ez nem történhetett volna és nem történhetik meg. Mert a demokrácia éppen a munkájában elmélyedő s a maga rangját a munkájából merítő ember életformájának a győzelme, szemben a reprezentáló és rangtartó arisztokratikus ember életformájával. A magyar értelmiségi hitelét az ásta alá, hogy nem ilyen volt, hanem megelégedett a maga sajátos területén is másodrangú szereppel. Ma, amikor ez az értelmiség az iparos-polgármesterek előretörésén háborog és a mesterlegény-főjegyzők baklövéssein örvendezik, azért nincs hitele a szakszerűség mellett való kiállításának, mert ugyanezt a kiállást a diplomás dilettánsokkal és a jogvégezett tudatlanokkal szemben nem gyakorolta és nem gyakorolja: sem annakidején nem szegült szembe velük, sem most nem rekeszti ki őket a „szakszerűség“ szolidaritásából. Ahhoz, hogy a magyar diplomás értelmiség komoly hitellel felléphessen a szakszerűség védelmében, az kell, hogy előbb a saját maga körein belül gyakoroljon komoly és kemény szakszerű értékelést. Egy ilyen értékelés pedig, ha egyszer szembenézőnk a magyar diploma, főleg a jogászdiploma egyenetlen belső értékével és társadalmi vonatkozásaival, természetesen a pusztá diploma rangjának a lecsökkenése — legalább is egy bizonyos átmeneti időre. Normális világban, egészséges felépítésű társadalomban nyilvánvalóan a diploma a legegyszerűbb mutatója az értelmiségi szerepkörre való hivatottságnak, s ennek helyre kell állania nálunk is, amint egy új iskolarendszer az iskoláztatás és a pályaválasztás teljes lehetőségét megnyitotta az egész társadalom számára. Ott azonban, ahol egy beteg társadalmi értékrendszer megzavarta a diploma normális működését, mindaddig, amíg a dolgok normális rendje helyre nem áll, egy időre hatályba lép a primitívebb és alapvetőbb meghatározás: *szakember az, aki tud valamit, amit nem mindenki tud.* Csak ha mindeze-

ket a tényeket és mindezeket a felismeréseket maguktól értetődő következményeknek és kísérő jelenségeknek ismerjük el, van értelme egyáltalán az értelmiség és szakszerűség problémájának a megoldásáról beszélni. A megoldás lényege pedig az adottságok ilyen ismeretében nem lehet más, mint a *szakszerűség* és az úri-középosztályi-értelmiségi *osztály* ügyének a világos különválasztása.

A megoldás elemei

Ahhoz, hogy a szakszerűség ügye a társadalmi csoportszempontoktól valóban fel tudjon szabadulni, fel kell oldani a félelemnek és a defenzívába szorultságnak azokat az állapotait, melyeket előjáróban jellemeztünk. Ha ez a feloldás meg tud történni, akkor egyszerre nem tűnik fel ördögi machinációnak és ravasz figyelemelterelésnek, hogy ugyanazok, akik az *úri* világ megszüntetéséről és a *középosztály* felszámolásáról beszélnek, hogyan fordulhatnak biztató és kecsegtető ígéretekkel az *értelmiséghez*. Akkor egyszerre kiderülne, hogy nincs másról szó, mint arról, hogy a baloldal átmenet és magyarázat nélkül helyes kategóriákat használ és helyes megkülönböztetéseket tesz egy olyan kérdésben és egy olyan réteggel szemben, amely eddig ezeket gyakorlatilag nem tisztázta a maga számára. Ehhez a tisztázáshoz és ehhez a feloldáshoz elsősorban arra van szükség, hogy ez az értelmiségi középosztály tárgyilagosan fel tudja mérni a valóságos helyzetet, amely az ő fizikai és társadalmi rétege számára távolról sem olyan rémületes, mint ahogyan azt felfogja. Másodsorban arra van szükség, hogy tudatosan kialakítsa és alkalmazza azt az új viselkedési módot, amely a maga megváltozott lehetőségeinek és megtisztult feltételeinek megfelel. Bár az előző kettő a legfontosabb, harmadsorban szükség van arra is, hogy az országvezetés részéről is megtörténjenek azok a tervszerű lépések, amelyek ennek az egész görcsnek a kioldásához szükségesek.

Mi a valóságos helyzet az értelmiség jövő sorsa tekintetében? Nem beszélek arról az esetről, ha a magyar politikai élet fejlődésében egy baloldallelles visszahatás következne be: egy ilyen visszahatás elsősorban éppen úri-középosztályi-értelmiségi sérelmekből táplálkoznék, azokat sietne orvosolni, s ennek következtében ez a réteg nemcsak megnyugodnék, hanem még jobban belerögzödne a szakszerűségi és osztályszempontoknak abba a végzetes öszekeverésébe, amiben ma él, amiből mai összes nehézségei származnak s amely, ha megmarad mellettük, előbb-utóbb újabb, még súlyosabb nehézségek forrása lesz számára. Hanem beszélek arról az eshetőségről, ha a demokratikus kormányzás többé-kevésbé a mostani formák közt marad. Vagy arról a másik eshetőségről, hogy belső erőviszonyai a mainál erősebben és véglegesebben eltolódna odáig, hogy, ha nem is proletárdiktaturáról, de az ipari munkásosztály politikai uralmáról lehet beszélni. E sorok írója nem örülne egy ilyen fordulatnak, sem annak az atmoszférának, ami ennek következtében kialakulna, de egyáltalán nem látja egy ilyen fordulat esetén sem az értelmiség létét és jövőjét fenyegető ama

veszedelmeket, melyeket ez az értelmiség nagyobb része már az eddigi demokratikus kormányzásban is látni vél.

Az értelmiségi osztály kiirtási pszihózisának komoly tárgyi alapja nincs. Bizonyos szakszempontról nem különösebben értékes résznek más pályákra való átterelésére kétségtelenül sor kerülhet még, egyébként azonban teljességgel valószínűtlennek mutatkozik az értelmiségi osztálynak akárcsak olyan mértékű szétszórása is, ami Oroszországban 1917 után kétségtelenül megtörtént. A társadalmi munkamegosztás magyarországi fejlettségi fokán, különösen pedig annak az utolsó évtizedekben való igen nagyméretű továbbfejlődése és az értelmiségi funkcióknak a termelési folyamatba, ezen keresztül az egyetemes életnivó meghatározásába való beleépülése folytán ez gyakorlatilag alig volna elképzelhető. Az értelmiségi szükséglet nem csökkenőben, hanem minden foglalkozási ág terén növekvőben van, az elkövetkezendő évtizedekben tehát a legtöbb értelmiségi munkakörben lámpával fognak valódi szakembereket keresni, semmint hogy fizikai munkára kényszerítsék őket. Az egyetlen igazán kritikus pont, ahol a csata súlypontja gyakorlatilag ma is van és továbbra is lesz, a jogászvégtetséggű igazgatási értelmiség területe. Ez teljesen logikus, ha meggondoljuk, hogy pontosan ez az a terület, ahová a legtöbb társadalmi szempont keveredett s ahol a legszélesebben érvényesült a diplomás szakszerűtlenség. Az ezen a ponton folyó csata azonban nem kell, hogy érintse, s egy kicsit is okos kormánypolitika esetén nem is fogja érinteni a szakjogászi, műszaki, orvosi, tanári, tanítói és magángazdasági munkakörben folyó értelmiségi munkának a biztonságérzetét. A különféle tanfolyamokon rövid úton szerzett diplomák megszorodása sem lesz gyakorlatilag olyan nagy probléma, sőt mondhatjuk nyugodtan, a kelletténél kevésbé lesz probléma az értelmiség számára. Ezek a tanfolyamokon, sajnos, meglehetősen bizonytalan összetételben keveredik össze a tárgyi tudásvágy és harcos osztálytudat a társadalmi felemelkedés, az osztályváltás bevallott vagy be nem vallott vágyával és az egykor félbeszakadt tanulmányok könnyű és gyors befejezésének a kívánságával. Mindez gyakorlatilag arra vezethet, hogy a tanfolyamok hallgatósága behull majd a közigazgatás félelmetes olvasztó tégelyébe s egyszerűen csak úgy fog megjelenni a magyar közigazgatás életében, mint egy újféle *társadalmi hatalmi* szelekción alapján értelmiségi szerephez jutott réteg. Már pedig ennek az igazgatásnak nagy készsége van arra, hogy társadalmi, hatalmi adottságokat elfogadjon s ugyanakkor magához asszimiláljon. Ez ellen tenni kell majd, de mindenképpen bizonyos, hogy a tanfolyamok egészben alig fognak változtatni azon a helyzeten, hogy Magyarországnak nem a kelletténél több, hanem a kelletténél kevesebb értelmiségi szakembere van és lesz.

Mi az értelmiségi osztálynak a feladata ahhoz, hogy a változott helyzethez alkalmazkodjék? A feleletet abban lehetne összeűsíteni, hogy az úri középosztály kiirtásától való felesleges rettegés helyett saját maga irtsa ki magában az osztályszempontokat és fogadja el komolyan és minden következményével a szakszerűség

szempontját annál is inkább, mert ennek valóban megvannak a történeti előzményei és gyökerei a magyar értelmiség tekintélyes részében. Ha egyszer *átkeresztelkedett* szakszerű értelmiségnek, ideje, hogy *meg is térjen* annak. Az előbb mondottakból világosan kiderül, hogy ehhez a megtéréshez megadatik néki a szükséges idő is. A megtérés lényege abból áll, hogy fogadja el a maga számára a szakszerűség gondolatának összes következményeit: tekintse magát értelmiségi munkakörben dolgozó szakmunkásnak és akarjon minél inkább a maga szakmájában elmélyülő *jó* szakmunkás lenni. Más munkásokkal szemben adja fel tudatosan és programszerűen a rangtartás hagyományos úriemberi formáit. Ne maga tartsa a saját rangját, hanem fogadja el azt a rangot, amit a többi dolgozók a valóságos — nem álmunkát végző — értelmiségi munkának mindig megadtak és megadnak. A proletársághoz, mint egészhez való viszonyát ne ahhoz a mérgezett és a mai feltételek mellett mindkét fél számára embertelen viszonyoknak a képére formálja, amelyben a nagysága a szakácsnéval, a mosónéval és a házmesternéval van. A szakszerűség jegyében szakítsa meg a szolidaritást a tudatlan úri diplomások különféle fajtáival s ugyanakkor keresse meg a szakmai szolidaritás útját a szakmába belemélyedni akaró „tanfolyamosokkal“. Velük együtt alkosson egy közös szakszerű szolidaritást a tudatlan hatalmaskodás mindenféle megjelelésével, akár úri alapon, akár pártalapon történik is. Azonban kiki a maga fajtájában irtsa ezt a típust, ne a másikéban. Végül, ami a legfontosabb, *ne küldje értelmiségi pályákra arra nem alkalmas vagy csak közepesen alkalmas fiait.* Ez döntő dolog, mert csakis ezzel kezdődhetik meg a komoly felszámolása annak a kártékony összefüggésnek, mely az értelmiségi szerepkör és egy meglehetősen zárt osztálykeret között kialakult.

Mindez azonban nem megy teljességgel magától. Egy társadalmi csoportra bizonyos fokig lehet szavakkal és felszólításokkal hatni, feltéve, hogy ezek a felszólítások kapcsolatban vannak az illető csoport szükségleteivel és fel tudják kelteni ennek a tudatát is. Ahhoz azonban, hogy a társadalom mindenféle szakszerű munkát végző része között valóságos közös szolidaritás fejlődjön ki, szükség van olyan tényleges társadalmi eljárásokra, amelyek valósággal a szakszerűség uralma alatt állnak és az embereket e szerint osztják csoportokra, ez pedig az államhatalom közreműködése nélkül nem történhetik. Gyakorlatilag ez legfőképpen azáltal történik, hogy ne terjesszük ki az elnéző átvizsgálás rendszerét az urakról most már a proletárokrá is, hanem vezessünk be minden vonalon kemény és komoly szakmai kiválasztást, aminek a gyakorlati módjai a tárgyi minősítés, a minőségi előlépés, minőségi létszámcsökkentés, minőségi státustagolás, versenyvizsga, stb. Egyáltalán minden olyan eljárás, mely a szakszerűség biztonságát fokozza a tudatlansággal szemben, nem úgy mint a mostanában szokásos eljárások, melyek az összeköttetések adta biztonságot fokozzák a gyámoltalansággal szemben — csakúgy, mint azelőtt. A versenyvizsgák rendszerét a tanfolyamokra is ki kell terjeszteni,

mert a szakma közös platformja csak így alakulhat ki. Az általános műveltség és a rutin különböző foka miatt s általában a tanfolyamosok megnyugtatóására indokolt lesz ezeket a versenyvizsgákat külön csoportban csinálni a szabályos diplomák és külön a rendkívüli diplomák számára szakmánként meghatározott arányszám szerint, azonban a kiválasztásnak mindenképpen keménynek kell lenni. Ugyanakkor azonban, mikor a tanfolyamokon is kemény szakszerű kiválasztást érvényesítünk, a mainál sokkal nagyobb mértékben biztosítani kell annak a feltételeit, hogy a rendkívüli iskoláztatás lehetőségei minden rendes iskoláztatásról leszorult tehetség számára, mindenekfelett pedig az ettől ma is a legnagyobb mértékben elzárt szegény parasztság számára a valóságban is megnyíljanak. A helyett tehát, hogy egy fejtelten és összehangolatlan szabad verseny folyjék a tanfolyamok ügyében az iskoláztatás színvonalára ügyelő tárcák és harcos politikai élcsapatokat képező tárcák között, *egyidejűleg* kell a tanfolyamok kiválasztását komolyan *megszigorítani* és ugyanakkor a rendkívüli iskoláztatási lehetőségeket a mainál *szélesebb* körben valósággá tenni.

A szakszerű tudásnak az az önmagára alapozott tényleges biztonságérzete, mely mindezekből a társadalmi eljárásokból megszületik, az egyedül lehetséges alapja annak, hogy az értelmiségi tudat el tudjon szakadni az úri-középosztályi tudattól s ezzel megszűnjék mindaz a hazugság és zavar, mely az értelmiség és szakszerűség kérdései körül mind mostanáig uralkodott.

Bibó István

Színház

Mikor a színház megkezdődik: kialusznak a lámpák, recsegés fut végig az ülőhelyeken és mindenki előveszi azt az arcát, melyet előbb a csontjai közt viselt.

Énjük, szemükön át, a szinpadra gurul és ott puhán, simogatva táncolnak rajta. Együtt tiporják valamennyit, csatakos szüreti kádban. Így táncolják el a szerelmet, ábrándot, bajt, halált, másvilágot; és zenélnek az egybegyűlt hangszereken.

Kabát, kalap, ernyő a ruhatárban.

Fizetnek érte, hogy az ál-világba átvetítve végre azonosak lehessenek önmagukkal. De ingyen sajnálják egymástól igazi arcukat.

WEÖRES SÁNDOR